

КОЛЕСНИК І. І. УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ XVIII - ПОЧАТКУ XX ст. - К.: ГЕНЕЗА, 2000. - 254 с.

У наш складний і суперечливий час гостро відчувається потреба в переосмисленні процесу розвитку української історичної науки, аналізі сучасних тенденцій української історіографії, створенні узагальнюючих історіографічних праць, врешті, підручників. Кожен, хто працює у цій галузі, особливо читає вузівські курси з української історіографії, знає стан справ. Існуючі підручники застаріли, а останнє бурхливе десятиріччя, сповнене багатьма здобутками української історичної науки, не дало поки що гідних робіт. Тому поява книги відомої дніпропетровської дослідниці, доктора історичних наук, професора Ірини Колесник є дуже своєчасною. Досі І. Колесник вивчала переважно російську історіографію XIX—XX ст., тепер же нею сказане вагоме слово й у галузі дослідження української історіографії. Взагалі, її звернення до нової проблематики є симптоматичним. Воно типово для великого загону істориків, які живуть і працюють в Україні, котрі скоригували проблематику наукового пошуку відповідно до закономірностей сучасного процесу історичних досліджень, що розвивається вже в умовах незалежної Української держави.

Важливою позитивною рисою книги І. Колесник є вдале поєднання в ній рис монографії і підручника; книгу з однаковим успіхом можна використовувати і при науковому дослідженні, і з дидактичною метою. Порівняно з попередниками, щоправда, нечисленими, працю І. Колесник вигідно вирізняють тяжіння автора до історіософії, теоретико-методологічної проблематики, вдале використання досвіду зарубіжних дослідників. Це особливо важливим є нині, коли після провалу «єдинственно верного учения» значно активізувалися пошуки нових методологічних орієнтирів.

У вступі міститься стисла характеристика об'єкта дослідження, подано концептуальне обґрунтування зазначеного курсу української історіографії, трьох інформативних блоків матеріалів книги (теоретико-методологічний, концептуальний, довідково-інформативний). У частині I («Українська історіографія: пробле-

ми теорії та історії») визначається саме поняття історіографії, її природа і місце у процесі історичного пізнання, в системі наукових і навчальних дисциплін тощо. Добре висловлено авторське бачення сучасної історіографічної ситуації в Україні, слушно вказано і на позитивні її моменти (демократична атмосфера творчого пошуку, ідейного плюралізму, розширення джерельної бази досліджень, активізація археографічної діяльності тощо) і негативні (брак фінансування, складні проблеми оновлення кадрів і т. д.). У цій характеристиці бракує, однак, такого визначення, як підколоніальне становище України протягом майже всього цього періоду, який охоплює монографія-підручник, утиски щодо української мови і культури, репресії щодо українських діячів тощо. Коли б про це було зазначено, то читач усвідомив би цю головну причину відставання української історичної науки від європейської. У розділі I особливо важливі є параграфи 6—7, де висвітлюються методи історіографії та її понятійний апарат. Не позбавлений цей розділ і певних огріхів. Зокрема, автор дещо плутається у поняттях «вітчизняний» щодо України та Московської держави, «Русь», «руси́нский» (це стосується переважно останньої 2-ї частини розділу). Типовою помилкою є перебільшення ролі І. Федорова і дивне йменування його першодрукарем. Таким його можна назвати щодо російського книгодрукування, хоча й там існували дофедорівські, щоправда, анонімні видання. Але робити з Федорова ще й українського першодрукаря, коли в Україні таким був Ш. Фіоль (кінець XV ст.), — це вже не критичне сприйняття фадії російської історіографії, котра любила підкреслювати уявну культуртрегерську місію Москви щодо Києва. Коли ж ідеться про сучасний Національний університет «Києво-Могилянська академія», то варто було б уточнити, що мова не про створення, а відродження найстарішого українського університету.

Розділ II («Історія української історіографії») містить фунтовну розповідь про головні етапи розвитку української історіографії

кінця XIX—XX ст. з характеристикою їх специфіки. Дуже цінним є те, що І. Колесник розглядає цей процес у належній єдності: йдеться і про материкову історичну науку, і про емігрантсько-діаспорну, причому остання досі дуже мало була відома українському студенту-історику. Не менш цінним є й те, що автор веде розповідь, не ігноруючи досягнень зарубіжної, в першу чергу російської та англо-канадської історичної україністики. Вдало відзначені головні тенденції розвитку, ключові події й постаті, наукові центри (пропущено, на жаль, запорізький центр, де останнім часом зроблені великі успіхи в галузі дослідження Південної України). Автор ретельно вивчає як більш-менш відому й доступну спадщину класиків та чільних постатей в українській історичній науці, так і ті твори, котрі тільки нещодавно стали повертати із забуття. Надзвичайно приємне враження справляє увага І. Колесника до історіографічного доробку українських істориків-емігрантів: В. Біднова (до речі, саме він дав Кодаку—Катеринославу—Дніпропетровську вдалу назву — Січеслав), Д. Дорошенка, Б. Крупницького, Л. Винара, М. Чубатого та ін. Це ж саме стосується аналізу поглядів зарубіжних дослідників, таких як Андреас Каппелер (Швейцарія—Австрія), Марка фон Гагена (США) та ін., котрі, між іншим, дають можливість співвіднести вітчизняне і зарубіжне бачення досягнень і недоліків української історіографії. Взагалі, в підручнику І. Колесника чи не вперше з 1920-х років (як мінімум) залучено так багато праць зарубіжних дослідників, і цю позитивну рису можна тільки вітати. До здобутків І. Колесника слід віднести і зважений, достатньо об'єктивний аналіз доробку українських істориків, творців узагальнюючих праць з української історіографії. Автор з розумінням ставиться до праць М. Марченка, Л. Коваленка, визначає їхні переваги та недоліки та причини вимушених випадів, скажімо, Марченка проти Д. Дорошенка, попри які радянський вчений насправді глибоко шанував доробок колеги, який опинився в еміграції (с. 94). У цій частині бракує лише належної уваги до постаті Д. Багалія. Водночас згадано чомусь ім'я першого завідувача кафедри джерелознавства та історіографії Дніпропетровського університету В. Борщевського, історіографічний доробок котрого мінімальний (с. 85), а його роль у розвитку кафедри була гальмівною. На наш погляд, дискусійним є визначення 1894 р. як початку історіографічних досліджень в Україні. При всій повазі до Грушевського починати цей етап варто з 60-х рр. XIX ст. і з таких поста-

тей, як Костомаров, Куліш, особливо В. Антонович. Якщо тут питання залишається не вповні проясненим і тому дискусійним, то «омолодження» української історичної науки як мінімум на сто років, проведене у частині 2 («Історіографічний процес в Україні XVIII — початку XX століття») викликає заперечення. В принципі, у працях істориків ще 50—60-х рр. XIX ст. вважається доведеним, що перехідний період від літописання до історичної науки в сучасному розумінні цього поняття охоплює для слов'янських країн і народів XVI—XVIII ст., і особливих підстав для перегляду цієї точки зору поки що немає. Оскільки ж І. Колесник відносить переломний етап до XVIII ст., то тим самим ігнорується доробок українських письменників-полемістів, українських авторів узагальнюючих праць з історії України (З. Копистенський, Ф. Софонович, П. Кохановський та ін.). Врешті, і на Заході перша дисертація з історії України (власне, козацтва) була захищена ще у 1684 р.!

Наступні три розділи, особливо останній (четвертий), заслуговують добрих слів. Тут розглядаються історичне письменство в Україні XVIII — поч. XIX ст., антикварний напрям в українознавстві XVIII ст., врешті, українська історіографія XIX—XX ст. у контексті національного відродження в Україні. У цілому непогано аналізується поняття «українське національне відродження», цікавим є розгляд різних схем періодизації цього явища (за Р. Шпорлюком, П. Магочі, І. Лисяк-Рудницьким, В. Сарбеем та ін.), новизною відзначається § 5 («Геополітичні відмінності процесу українського національного відродження»). І все ж, порівнюючи першу й другу частини книги, вважаємо, що перша виглядає сильнішою. Це, очевидно, пояснюється тим, що сам досліджуваний матеріал (літописи, історичні праці, мемуари XVIII ст.) містить у собі чимало невиясненого; і нині в Україні надто мало охочих іти в архів, досліджувати різні списки, редакції пам'яток. У цьому питанні перед автором, сфера інтересів якого охоплює переважно історію XIX—XX ст., постав ряд серйозних труднощів. На жаль, недостатньо використаний доробок сучасних українських вчених. Незрозуміла відсутність хоча б одного посилання на роботи таких відомих спеціалістів, як О. Апанович, Я. та І. Дзири, В. Колосова, Д. Наливайко, М. Литвиненко, З. Хижняк, Г. Швидько та ін. Сподіваємося, що надалі І. Колесник врахує це зауваження. Її книга, на жаль, вийшла малим тиражем — всього 2 тисячі примірників. Було б добре, якби Мінісвіти України, під грифом якого вона вийшла, перевидало

її більшим накладом у доповненому вигляді, є помітною подією в процесі розвитку сучасної Попри деякі недоліки, без яких, зрештою, не об- української історіографії. Сподіваємося, що ав- ходиться жодне дослідження, книга І. Колесник тор продовжить свій творчий пошук у цій галузі.

Yu. Mytsyk. Rec. ad op.:

KOLESNIK I.I. *UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY IN 18^m - EARLY 20TM centuries*,
Kyiv: GENESIS, 2000, 254 p.